

12.Hafta: Tarımsal Faaliyet sonuçları, Gelir/Gider Yapısı ve Finansal Oran Analizleri

Tarım İşletmelerinde Tutulan Kayıtlar:

1. Fiziki Kayıtlar

- Çiftlik haritası
- Üretim kayıtları (Bitkisel ve Hayvansal)
- İşgücü kayıtları
- Yem kullanım kayıtları
- Diğer kayıtlar (süt kayıtları, ıslah kayıtları vb.)

2. Parasal (mali/finansal) kayıtlar

- Finansal kayıtlar, tarım işletmelerinde yapılmış olan mali işlemlerin ve bunu açıklayan belge ve bilgilerin, muhasebe sistemine göre defterlere kaydedilmesi (tek taraflı ve çift taraflı kayıt olarak) ile oluşur.
- Finansal ve ekonomik kayıtlardan işletmelerin faaliyet sonuçları
- Gsh, sh, brüt kar, tarımsal gelir, işletme masrafları, üretim masrafları gibi parasal işlemler.
- Tarımsal işletmelerin kar veya zarar durumu
- Tarım işletmelerinin borçlanma düzeyi, şekli ve yönü
- Sermaye oluşumu

Tarım işletmelerinde yıllık faaliyet sonuçlarının ölçülmesinde bazı pratik yaklaşımlar bulunmakla beraber, bunlar arasında en gerçekçi olanı **muhasebe kayıtlarının tutulması** ile yapılanıdır.

Burada muhasebe kayıtları tutmanın sağlayacağı yararları,

- i. İşletmeye konulan üretim faktörlerinin (sabit ve değişen) etkinliğinin ölçülmesi,
- ii. Gelirin ve vergi matrahının hesaplanması,
- iii. Kredi temininde borç ödeme yeteneğinin ortaya konulması,
- iv. Kiracılık, ortakçılık, sigorta vb. konularda veri temin edilmesi, yani kısaca, rapor düzenleme, teşhis ve planlama

“Gayrisaf hasıla, ekonomik bir bütün olarak düşünülen bir tarım işletmesinde bir çalışma yılında, üretilen mallar ile mamulculuk, mübadele ve yeniden değerlendirme yoluyla sermaye kısımlarında meydana gelen artışın miktar ve değeridir.”

Genel olarak tarım işletmelerinin bütün olarak gayrisaf hasılasını doğru olarak tespit etmek mümkündür.

İşletme şubelerinin ayrı ayrı gayri saf hasılasını doğru olarak hesaplamak güçtür. Çünkü işletme şubelerinin birbiriyle ilişkisi fazla olup, bazen bir şubede üretilen ürünün değeri, diğer şubede görülmektedir.

- ❖ Örneğin, tarla tarımında üretilmiş saman ve ot, hayvancılıkta ve buna karşılık hayvancılık şubesinin gayri saf hasılasından olan gübre ise tarla tarımında değerlendirilmektedir.

Gayri saf hasılayı, onu meydana getiren kaynaklara göre;

1. **Bitkisel ve Hayvansal üretim geliri**

- Aile ihtiyacı için kullanılan, ambara konulan, üretim amacı ile işletmede kullanılan, işçi ve diğerlerine dağıtılan ürün değeri,
- Bitki ve hayvan sermayesinde oluşan prodüktif değer artışı (Envanter artışı),

2. **İşletme ailesinin oturduğu konutun kira karşılığı**

3. **İşletme dışı tarımsal gelir,**

Gayrisafi Üretim Değeri

- **Gayri safi üretim değeri, işletmenin bitkisel ve hayvansal üretim değerleri ile yıl içerisinde meydana gelen prodüktif envanter kıymet artışlarından oluşmaktadır.**
- Bir üretim faaliyetinin gayrisafi üretim değeri, bu üretim şubesinde tarımsal faaliyet sonucu elde edilen ve bir Pazar değeri bulunan ürün miktarlarının, birim fiyatları ile çarpılması sonucu bulunan değere, söz konusu üretim faaliyetinde **bitki veya hayvan sermayesindeki yıllık prodüktif artışların** ilavesi ile bulunur
- İşletmenin gayrisafi üretim değeri, işletmede mevcut üretim şubelerinin gayrisafi üretim değerlerinin toplamıdır.
- İşletmenin üretim şubelerinde ana ürünlerden başka, Pazar değeri olmayan yan ürünler de elde edilir. Yan ürünlerden eğer pazarda satışı mümkün olan varsa, bunun değeri işletmede şubesinin gayrisafi üretim değerine dahil edilir.

İşletme Masrafları

Tarım muhasebesinde gayri saf hasılanın karşı tarafını, bu hasılayı meydana getirmek için yapılan masrafların toplamı (**işletme masrafları**) oluşturur. Diğer bir deyişle, **işletme masrafları** işletmecinin, gayri saf hasılayı elde etmek için işletmeye yatırdığı **aktif sermayenin faizi hariç**, yapmış olduğu masrafların toplamını ifade eder.

Masrafları, güdülen amaca bağlı olarak değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Üretim hacmi ile bağıntısına göre; sabit ve değişen masraflar olmak üzere iki grupta toplanır.

Tarım İşletmelerinde İşletme Masrafları Şunları İçermektedir:

1. İşçilik masrafları (yabancı işçi ve müteşebbis aile için),
2. İşletmenin cari masrafları,
3. Mühimmat ve tarla demirbaşı eksilişleri,
4. Diğer sermaye gruplarındaki azalmalar ve amortismanlar.

İşgücü Masrafları

Müteşebbis ve aile bireylerine, işletmede yaptıkları işe karşılık alternatif bir ücret hesaplayıp, işletme masraflarına ilave edilir. Ancak müteşebbis aile sadece vücutça çalışmayıp, aynı zamanda idare işini de yapmaktadır.

Adeli işe karşılık verilen ücretin hesaplanmasında kabul edilen esas, bunun, aynı işler için çevrede yabancı işçiye ödenecek ücretlere eşit olmasıdır. Buna ilaveten İsviçre'de gayri saf hasılanın %3'ü oranında bir tazminat da idare işine karşılık hesaplanır. Almanya'da idare işine karşılık müteşebbise, tarımda yararlanılan arazinin hektarı başına belirli bir tazminat verilir.

Amortisman: Üretim araçlarının kullanılması sonunda değerlerinde meydana gelen eksiliş, amortisman yolu ile telafi edilir. Amortisman, genellikle demirbaşın hurda kıymeti ve muhtemel dayanma süresi dikkate alınarak hesaplanır.

İşletmelerde amortisman, özellikle bina, arazi ıslahı, cansız demirbaş, meyve ağaçları, bağ, gelir ve iş hayvanlarında uygulanır.

Amortisman, binalar için yapı malzemesi, inşaat nevi ve kullanma şekline göre %1-10, makineler için %5-10, nakil vasıtaları için %5-20 oranında kabul edilmiştir.

Hayvanlarda amortisman özellik gösterir. Çünkü bunlarda **verime başlayacakları yaşa kadar bir kıymet artması görülür.** Bu duruma göre **gelir hayvanlarda amortisman**, onların **başlama yılındaki kıymeti ile kasaplık değeri arasındaki farkın, hayvanın kullanıldığı yıl sayısına bölünmesi ile** bulunur. **Eti yenen** iş hayvanlarında aynı yol takip edilmektedir.

Eti yenmeyen iş hayvanlarında ise **kasaplık değeri** dikkate alınmaz.

✚ **Toprak için amortisman hesaplanmaz.**

Doğru Hat Yöntemi (Normal Amortisman Yöntemi)

Bu yöntem alet makine sermayesinin amortismanını hesap etmek için, **demirbaşın kıymeti, ortalama kullanma süresine bölünür** ve böylece birbirine eşit olan amortisman payları bulunur.

Azalan Bakiyeler Yöntemi

Bu yöntemde Azalan Amortisman Yöntemi veya Tortulu Amortisman Yöntemi ismi de verilmektedir. Bu usulde amortisman oranı sabittir ve bu oran, bir evvelki yılın amortisman payı indirildikten sonra kalan defter değerine tatbik edilir. Bu yöntemde ilk yılların amortisman payı yüksek olur ve bu gittikçe azalır. Bu usulde defter değeri hiçbir zaman sıfıra düşmez, hurda değeri kalır.

Saf Hasıla

Saf hasıla, tarım işletmelerinin başarısını en iyi belirlemede kullanılan ve işletmenin gerçek sonucuna ölçmeye yarayan objektif bir ölçüttür. Saf hasılayı çeşitli şekillerde ifade eden ekonomistler varsa da bunlar arasında, E. Laur saf hasılayı "**Aktif sermayenin rantıdır.**" diye tanımlamaktadır.

Esas itibarıyla saf hasıla, **borçsuz ve kira ile arazi işlemeyen bir işletmede, aktif sermayenin getirdiği faiz** olarak kabul etmektedir. Bu suretle saf hasıla,

mülkiyet şartlarının veya idare şekline tesadüfi etkilerinden kurtarılmış olunur ve böylece saf hasıla, değişik şartlara sahip işletmeler arası mukayeselerde kullanılabilir.

Saf hasıla, esasında gayri saf hasıla kıymeti ile işletme masrafları arasındaki farktan ibarettir.

İşletme masraflarının gayri saf hasıladan büyük olduğu hallerde olumsuz, aksi olduğu hallerde ise müspet bir saf hasıladan bahsedilir.

Saf hasılanın(-) olması, aktif sermaye için bir faiz elde edilmediği gibi, bir de zararın meydana geldiğini ifade eder.

Genellikle tarı ekonomistleri tarafından saf hasıla şu şekilde formüle edilmektedir.

SH=GSH-İM

Tarım işletmelerinde saf hasılanın yükselme veya azalmasını çeşitli faktörler etkilemektedir. Bu faktörleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür.

Tarım işletmelerinin saf hasılları üzerine etki yapan faktörler arasında özellikle **iklim, coğrafi durum, arazinin jeolojik ve morfolojik durumu, işletmenin kuruluş yeri ve büyüklüğü, kültür arazisi, işletme sistemi, işletmenin çalışma yönü, işsizlik ilişkileri, teknik ve ekonomik koşullar, işletme idaresinin eğitim seviyesi ve yeteneği, işletmenin sermaye durumu ve oranları, kredi bulma imkanları ile işletmenin ulaşım ve Pazar durumu** vb. gibi faktörler sayılabilir.

Saf hasıla; çiftlik rantı, toprak rantı, müteşebbis kazancı veya zararı, tarımsal gelir ile toplam aile gelirin hesaplanmasında ele alınan esas kıymettir.

Özet olarak saf hasıla;

- İşletmenin doğru işletilip işletilmediği,
- İşletme şubeleri arasındaki oran ve ahengin birbirine uygun bulunup bulunmadığını ve
- İşletmenin rantabilitesini derecesinde önemliliği gösterir.

Brüt Kar

Brüt kar, gayri saf üretim değerinden özel değişen masraflar çıkarılması ile elde edilir. Brüt kar, özel değişen masraflar dışında kalan masraf unsurlarıyla, karı bünyesinde bulundurur. Bir işletmede net bir gelir elde edebilmek için toplam brüt karın, değişen masrafların dışında kalan masraf unsurlarından büyük olması gerekir. Bu bakımdan işletmede gelir elde etmek için brüt karı azamiye çıkarmak başlıca amaçtır.

Brüt kar, işletmede mevcut kıt üretim vasıtalarının kullanımı bakımından üretim faaliyetlerinin rekabet güçlerinin belirlenmesinde önemli bir başarı ölçüsüdür.

Diğer bir deyişle **brüt kar**, işletme organizasyonun başarısını gösteren önemli bir kriterdir.

Tarımsal Gelir

Tarım işletmelerinde müteşebbis başarısı, **her şeyden önce işletmenin tarımsal gelirine göre ölçülmektedir.**

Laur'a göre gelir, "müteşebbis ve ailenin bir yıl zarfında, saf sermaye kıymetinde bir azalma olmaksızın ihtiyaçlarını karşılamak için sarf edebileceği gayri saf hasılanın bir kısmıdır.

Tarımsal gelir, işletmede ücret almadan çalışan müteşebbis ve ailesinin el emeği ücret karşılığı, öz sermaye rantı ve müteşebbis rantının karşılığı olarak kabul edilmektedir.

Tarımsal gelir hesaplamak için, saf hasıladan borç faizleri ile kira/ortakçılık payının çıkarılması ve buna müteşebbis ailesinin işgücü ücret karşılığının eklenmesi gerekmektedir. Yani TG:

$$\text{TG} = \text{SH} - (\text{Borç Faizleri} + \text{kiracılık/ortakçılık payı}) + \text{AİÜK}$$

Prodüktivite, rasyonellik ve rantabilite kavramları birbiriyle ilişkili ekonomik kavramlardır.

Prodüktivite; verimlilik ve prodüktivite düşüncesi, üretim olayına bağlıdır. Bu deyim, üretimin verimliliğini veya üretim veya üretim vasıtalarının ürün verme niteliğini ifade eder. **Prodüktivite, verimli bir üretim biriminin (Ör., bir dekar arazinin) belirli bir hasılayı üretme yeteneği** olarak da tanımlanmaktadır